

5. Planlingvoj kaj ilia tipologio

(surbaze de studenta laboraĵo de Szilva Szabolcs)

Ekzistas multaj kriterioj kaj manieroj, kiel klasifikadi planlingvojn. Por observi la ĉefajn tendencojn kaj sekvi historian evoluon de la tipologio, ni kronologie prezentas ekzemplojn de aŭtoroj, kies klasifikado estas ĝenerale akceptata aŭ kiuj per siaj ideoj plej grave influis la tipologiojn de aliaj aŭ kies ideoj estis novaj kaj originalaj.

5.1. Tradicia klasifikado laŭ Gaston Moch, Louis Couturat & Léopold Leau (1897, 1903)

La franca pacifisto kaj poligloto Gaston Moch (1859–1935), eldonis okaze de la pacifista kongreso en Parizo en 1879 lingvan raporton pri la internaciligva demando. Li uzis la diĥotomion „lingvo natura – lingvo artefarita”, kiu estas eĉ hodiaŭ ege ofta. La natura internacia lingvo povas, laŭ Moch, esti vivanta aŭ morta; la artefarita lingvo – en malvasta senco – apriora aŭ aposteriora. Tia tipo de opozicia klasifikado estas unu el la plej ofte uzataj. La baza ideo pri aprioraj kaj aposterioraj sistemoj tiam ne estis principe nova, ĝi estis aperinta jam ĉe humanismaj filozofoj, ekz. en la lingvofilozofia traktaĵo «*Novae linguae harmonicae tentamen primum*» de Komenio (Jan Ámos Komenský, 1592–1670), ĝi tamen iĝis vaste konata komence de la dudeka jarcento pro la baza interlingvistika verko de Couturat & Leau.

Francaj matematikistoj Louis Couturat (1868–1914) kaj Léopold Leau (1868–1943) aplikis la tipologion de Moch al sia kolekto de planlingvaj projektoj („*Histoire de la langue universelle*”, 1903). Ili konstatis, ke ne ĉiuj tiam ekzistantaj projektoj precize korespondas al la opozicio „apriora-aposteriora”, tial ili *laŭ rilato al etnolingvoj* enmetis la materialon en tri grupojn: de aprioraj, aposterioraj kaj miksitaj planlingvoj, kio jam estis tre utila por proksimuma orientiĝo. Eĉ se ne ĉiuj pritraktitaj projektoj estis detale konataj, ili almenaŭ povis eniri la tipologian grupon.

Aprioraj lingvoj estas tiuj, kies eroj estas libere elpensitaj, ili ne baziĝas sur iuj ekzistantaj lingvoj; ofte temas pri filozofiaj sistemoj ekz. laŭ klasifikado de nocioj aŭ aliaj inventitaj principoj. Couturat & Leau analizas i.a. la verkojn de humanismaj aŭtoroj René Descartes (Kartezius), George Dalgarno, John Wilkins kaj ĉefe de Gottfried Wilhelm Leibniz (Lejbnico), plue Solrésol de Jean-François Sudre (1817) bazitan sur notoj, Zahlensprache de Ferdinand Hilbe (1901) bazitan sur ciferoj, Völkerverkehrssprache de Carl Dietrich (1902) bazitan sur logika kombino de literoj, k.a.

Aposterioraj lingvoj enhavas elementojn prenitajn de ekzistantaj naciaj lingvoj, ĉu gramatikajn kategoriojn, ĉu vortprovizon, aŭ aliajn karakterizaĵojn. Al la reprezentantoj de tiu ĉi grupo apartenas precipe Esperanto kaj novlatinidaj projektoj kiel Nov Latin de Daniele Rosa (1890), Novlatiin de Ernst Beermann (1895), Reformlatein de Karl Fröhlich (1902) k.s.

Miksitaj sistemoj kombinas ambaŭ koncernajn principojn. Plej ofte ili havas aposterioran vortprovizon transprenitan de unu aŭ pluraj etnolingvoj (kutime kun t.n. internaciismoj, kiuj estas latindevenaj kaj troviĝas en preskaŭ ĉiuj eŭropdevenaj lingvoj) kombinitan kun